

D'amors i d'odis: banlieues (i 2)

Xavier Espinet (París)

(Aquesta és la segona part de l'[article](#) publicat el 15 de febrer de 2015)

A partir del 1971, la premsa comença a fer-se ressò dels primers enfrontaments amb la policia de joves dels "barris sensibles", com se'ls anomenarà d'ara endavant. Els disturbis de Vénissieux el 1981, a la regió lionesa, foren els primers que reberen una gran cobertura mediàtica nacional. En una França molt marcada encara pel desenllaç de la guerra d'Algèria, les imatges de joves immigrants incendiaris provocaren una considerable commoció.

Les "banlieues" s'estrenaven, doncs, com a afer de política interior, amb tota la força d'un nou gènere teatral amb vocació de clàssic. Vénissieux en fixà canònicament tant els *topoi* com l'estructura cíclica. Atur de joves al 40%, economia paral·lela, petita delinqüència; intervenció policial abusiva de fet, o viscuda com a tal per la comunitat; violentíssima reacció del jovent entesa com a auto-defensa; esgotament de l'energia insurgent; status quo. En aquesta trama estèril s'hi retrobarien invariablement els mateixos personatges. Així neixia en l'imaginari francès la fantasmagoria del "jeune" (jove) de "banlieue", de preferència d'origen immigrant, marginal, inadaptat, violent, masclista i professant un odi visceral a França, a la seva cultura, a les seves institucions.

Així començà la progressiva ascensió del Front National, partit fins aleshores molt marginal. Així s'obria el mercat electoral de la por o, per ser més justos, de dues pors, interdependents de fet, i hàbilment sol·licitades en l'espectacle polític dels darrers trenta anys: la por del "bàrbar" i la por del "fatxa".

Seria injust acusar el poder polític del moment de no haver sabut treure cap lliçó de les revoltes a Vénissieux. El primer govern Mitterrand en feu una prioritat nacional. Les primeres respostes polítiques a la crisi, com el reconeixement del dret d'associació pels estrangers, cercaven, precisament, la inserció política dels barris sensibles, tot trencant el cercle viciós de la dialèctica policial. S'havia de combatre la consolidació, a França, de zones explosives de relegació social semblants a les dels Estats Units o de la Gran Bretanya. Mitterrand hi dedicaria tot un ministeri, el primer Ministeri de la Ville, el 1981, amb les imatges de Vénissieux monopolitzant encara les cròniques televisives.

La "politique de la ville" consistiria, als seus inicis, en un vast programa d'inversió pública en una sèrie de nuclis urbans o periurbans tipificats com a zones sensibles d'acció prioritària (ZUS). La notable degradació material de la vivenda social, i del seu hàbitat, en constituïria un primer objectiu. La petita delinqüència dels joves seria l'objecte de campanyes de prevenció per organismes municipals. Es crearien mitjans específics de lluita contra l'atur dels suburbis. L'Éducation Nationale decretaria les primeres ZEP, Zones d'Ensenyament Prioritari, disposant de més recursos i de més personal als centres. Des d'una òptica global, es volia respondre a totes les dificultats socials dels barris, abandonats per les classes mitjanes i ocupats per immigrants arribats durant la dècada anterior.

La discursivitat de caire social de la "politique de la ville" ocultava, eufemísticament, una cartografia ètnica nacional, el nou rostre de França. La Marche des Beurs del 1983 (beur: francès d'origen magrebí), o Marche pour l'Égalité des droits (Marxa per la Igualtat de Drets), de Marsella a la simbòlica plaça de la Bastilla, feia políticament visible la nova composició ètnica del país. Els joves francesos, d'origen migrant però nascuts a França, trencaven la submissa discreció dels seus pares i

reclamaven la seva plena inserció en la societat. La comitiva, on s'hi trobaven nombrosos futurs aparatchiks del partit socialista de les dècades posteriors, fou rebuda solemnement pel president Mitterrand, les polítiques d'austeritat del qual convertiren en paper mullat, acte seguit, bona part dels "cahiers de doléances" (quaderns dels greuges) dels beurs.

De 140 zones "sensibles" fixades al 1981, la política de la "ville" arribaria a proposar-ne més de 400 al 1989. Si bé les primeres i tímides lleis de descentralització administrativa, que implicaven municipis, departaments i institucions metropolitanes, semblaven propiciar un acostament de les polítiques a les realitats populars, la política de les "banlieues" neixia marcada pel mateix urbanisme messiànic que les havia engendrades. Progressivament, el desenvolupament urbà i la gestió del territori tendiren a identificar-se amb el desenvolupament social. L'urbanisme de la pròspera post-guerra fou declarat unànimament culpable. Urbanisme degradat i degradant. Urbanisme potencialment més alienant que el treball i l'atur plegats, es digué. I vet aquí que els tecnòcrates tornaven a pujar a l'escenari per desfer l'obra dels seus pares. Amb el mateix paternalisme social, però. S'enderrocaren blocs sencers de pisos, es densificà l'ocupació del sòl amb habitatges unifamiliars, s'implantaren oficines de correus, escoles i comissaries al cor dels suburbis, i es dibuixaren sobre plànol espais físics de socialització, de "lien" (vincle) social.

Si "les cages à lapin" (gàbies de conills) impedien la sociabilitat i afavorien l'ensalvatjament dels seus ocupants, calia proscriure-les de la trama urbana, però calia també insuflar-hi l'ànima social que hi mancava i que en faria un cos social sa, connectat a la resta de la societat. Una munió d'associacions culturals, filantròpiques, per a l'educació popular, foren creades amb fons públics. Un exèrcit d'animadors socials, els "grands-frères", foren reclutats entre la població dels suburbis, amb una ambivalent missió, a mig camí del mediador comunitari i de la figura tutelar del jovent de barri. Malgrat un cert clientelisme electoral, propi de la (mala) gestió municipal, els primers resultats d'aquest vast experiment de sociabilitat no foren del tot negatius. Les diferents famílies d'esquerra, l'antirracisme post 68, fins i tot el republicanisme de centre, n'havien fet un motiu constant de reivindicacions. La República semblava voler començar a fer els deures. Les "banlieues" es van saber al centre del debat nacional i es redescobriren una vitalitat, un orgull, una esperança. Per no gaire temps.

Límits de la "politique de la ville" i la "gauche caviar"

La política "de la ville" topará ben aviat amb les seves contradiccions. La primera contradicció rau entre les seves finalitats i els mitjans per assolir-les. El 1983, l'any de la "Marche des Beurs", és també la fi del somni d'una república social. Mitterrand enterra el programa comú de les esquerres franceses, que l'havia dut a l'Elisi, decreta "la rigueur" i el social-liberalisme. Les polítiques d'austeritat del Partit Socialista fan desar als calaixos ministerials la gran majoria dels projectes de la política "de la ville". Curiosament, la cohabitació dels anys 1986-88, el retorn al govern de la dreta que s'havia sempre oposat a l'inversió pública a les "banlieues", no suposarà l'abandó de la política "de la ville". Només en confirmarà la manca crònica de finançament, responsabilitat de l'anterior govern socialista. A partir de la reelecció de Mitterrand el 1988, el seu primer ministre, Michel Rocard, introduirà unes mesures de racionalització de la inversió pública, tot assenyalant l'excessiva despesa i l'absència de resultats significatius de la política "de la ville" anterior.

El nou socialisme es consolidava, el socialisme de "la rigueur", l'esquerra hegemònica d'aquests darrers trenta anys a França. Abraçant sense manies el liberalisme econòmic, negligint els seus desastrosos efectes socials, el PS desatenia la lluita contra les desigualtats socials per ocupar-se quasi exclusivament de la gestió de les diferències (culturals, ètniques, religioses, de gènere..) amb l'esperança de sobreviure electoralment a les mutacions socials dels anys 80 i 90. La comunitat substituïa la classe, la identitat substituïa la pertinença política; les paternalistes diagnosis de patologia social esborraven la discursivitat política.

La principal contradicció inherent de la política francesa envers les “banlieues” és, doncs, epistemològica; rau en el seu deliberat reduccionisme urbanístic, en el determinisme primari propi del tecnòcrata, a voltes cínic, a voltes naïf. Quan el 1990, uns violents disturbis esclataren a Vaulx-en-Velin, a Lió, arran de la mort en un control policial d’un jove de la barriada, la premsa i la classe política no se’n saberen avenir. Vaulx-en-Velin era la “banlieue” model, la nineta dels ulls de la política “de la ville”. S’hi havien destinat una quantitat molt considerable de recursos per renovar i dignificar l’habitat urbà. Pocs dies abans del començament de les revoltes, els tècnics municipals i metropolitans encarregats de la renovació del suburbi s’hi havien desplaçat per inaugurar, satisfets, un enèssim equipament (un mur d’escalada). Al veure esfumar-se, en pocs dies, tota la seva obra d’anys, la perplexitat els envaï i molts es desfogaren amb impropis xenòfobs que mai haurien pensat ésser capaços de proferir. La incomprensió fou total, i el fracàs de la política “de la ville”, evident.

Des de les esferes més altes de l’estat, François Mitterrand, com ho faria Manuel Valls 25 anys després, denuncià “la terrible uniformitat de la segregació, la qual concentra en els mateixos barris les poblacions precàries, i en les mateixes escoles els nens i joves d’ascendència estrangera”. De resultes dels disturbis a Vaulx-en-Velin, s’anunciaren noves mesures paliatives, es creà el segon ministeri “de la ville” i el govern socialista farà votar al parlament una altra llei “anti-gueto”. En la lluita contra el “problema” de “les banlieues”, però, les autoritats semblaven haver perdut la iniciativa. L’optimisme dels anys 80 deixava pas a un cinisme resignat i sovint apocalíptic; el “malestar” dels suburbis esdevenia el símptoma més visible i espectacular del recurrent “malaise (malestar) français”. En aquest sentit, ningú, i menys encara cap instància oficial, no va saber contradir les premonitòries declaracions del sociòleg Alain Touraine a la revista Esprit, pocs mesos després dels disturbis de 1990: “Ens queda molt poc temps abans d’assistir a unes explosions urbanes de gran envergadura, a l’americana”.

El rap del Front National

Els anys 90 foren l’escenari d’episodis recurrents de disturbis a les “banlieues” de les grans ciutats, de durada variable però sempre d’acord amb el ja clàssic patró reactiu a una acció policial. 1992, Lió; Vaulx-en-Velin. 1994, Rouen, i Lió; Vaulx-en-Velin, Bron Rhône. 1995, Lió; Vaulx-en-Velin, Vénissieux, Bron, Villeurbanne. 1997, Melun, i Lió; La Duchère. 1998, Tolosa de Llenguadoc, i Lió; Vénissieux...

A banda de confirmar focus principals de desordres, els anys 90 assistiren a l’emergència d’una violència menys mediatitzable, però constant, persistent, que s’estengué principalment a l’àmbit escolar i als espais públics. El jovent d’origen migrant dels suburbis es bastia una identitat a través de la contestació violenta de tot el que podia encarnar, poc o molt, l’estat francès: les forces de policia, naturalment, però també els professors, els bombers, els assistents socials...

L’estigmatització social d’aquests territoris es va veure reforçada, nodrint així al seu torn els mecanismes d’exclusió social que els havien engendrat. Els poders públics, entre “racionalitzacions” pressupostàries, renúncies i cohabitacions, reorientaren una tímida política “de la ville” per fer-ne una eina d’introducció de classes mitjanes a les “banlieues”, de “mixité sociale”. Però, per molt que el primer ministre socialista Jospin parlés d’una decisiva “renovació urbana”, el fracàs fou estrepitos, i hom es contentà d’una gestió de contenció a curt terme, clientelista, tacticista, sovint perversa.

Per a l’administració, els anys 90 posaren un preu a la pau social. I s’ha de dir que els joves insurgents de la dècada saberen guanyar-se activament l’atenció de les administracions; d’una manera més concloent, en tot cas, que tots els esforços anteriors dels seus “grand-frères”. Per al país, els 90 foren els anys de l’eclosió d’una de les cultures urbanes més interessants d’Europa, d’una genuïna cultura de “banlieue”, hibridant el rap combatiu de la costa est amb l’orgull pària de

les antigues colònies, forçant la llengua francesa i les seves convencions fins a crear un nou dialecte de classe, irreverent, iniciàtic. Entre l'exclusió social i l'economia paral·lela, entre denúncia i nihilisme, la rebelió esdevingué l'estètica irredent d'una comunitat de joves orgullosament marginals, d'esquenes a la societat francesa. Havien après la lliçó de l'instrumentalització partidista del combat dels Beurs del 83. Ja no volien jugar més a un joc trucat. El grup de rap NTM (Nique Ta Mère; "folla ta mare"), referència generacional, es demanava "Què cony esperem per cremar-ho tot?!". "Esperem només que siguem una mica més nombrosos", responia l'audiència.

Feien més que "épater les bourgeois" (escandalitzar els burgesos), feien més que fascinar els joves de classe mitjana, feien por a una bona part de França. Pocs anys després, però, els votants del FN, la majoria de condició obrera, seran prou més nombrosos que no pas ells. Només caldrà que un islam d'inspiració salafista, totalitari, estulte, s'empari de la desesperació social i de la manca de sortides dels joves de la generació següent. Només caldrà que una esquerra, buida de programa social emancipador, s'abandoni a un antiracisme a voltes histèric i sempre bonista, menyspreant les tensions evidents del multiculturalisme, cedint a l'extrema dreta l'exclusiva tematització de la inseguretat cultural.

"Tant que la misère est rangée quelque part..." (mentre la misèria és ben desada al seu lloc...)

A començaments del segle XXI, la "invenció" mitterràndiana del Front National fagocitava la generació de polítics socialistes que ell havia format. Les "banlieues", la realitat i el fantasma de les "banlieues", rèmora de les fractures socials franceses, símbol del debilitament dels valors republicans i del famós "vivre ensemble" (convivència), era en bona part responsable del terratrèmol del 2002, quan Jean-Marie Le Pen superà el primer torn de les eleccions presidencials. Al primer torn, la por del bàrbar hi havia dut l'extrema dreta. Al segon torn, la por del fatxa donarà la presidència a la dreta.

El 2003, Jean-Louis Borloo, ministre "de la ville", enterrava més de vint anys de política "de la ville" tot abandonant l'òptica global i transversal que, formalment, l'havia sempre definida. Es creava una agència nacional per a la regeneració de l'habitatge (ANUR), on l'urbanisme esdevenia cirurgia. Amb el seu pla d'acció per a les zones urbanes sensibles (ja més de 750!), la solució a les dificultats dels suburbis passaria per una radical intervenció urbanística que preveia l'enderrocament dels blocs de pisos més deteriorats, dels hàbitats més degradats. Les poblacions serien reallotjades d'acord amb criteris que afavorien la percaçada "mixité sociale". S'obligava així a tots els municipis a acceptar uns percentatges, variables, de vivenda social, i els seus habitants... Naturalment, i malgrat les sancions, un nombre prou significatiu de municipis no en feu cap cas, per començar el municipi de Neuilly-sur-Seine, on un cert Nicolas Sarkozy n'ocupà molts anys la batllia.

A tocar del 2005 i dels més grans disturbis de la història francesa recent, pels passadissos de l'administració, el problema de les "banlieues" es declarava, obertament, com a insoluble. De fet, ja feia temps que molts ho havien entès; les bosses de relegació urbana i els conflictes etnoculturals no són un problema, poden resultar un eficaç trampolí polític, sempre i quan s'abandonin els escrúpols, es controlin certs mèdia i s'entengui la pulsio bonapartista que recorre tota la història francesa. Així, quan el ministre Sarkozy plantà cara, providencialment i viril, a la "racaille" (xusma) de les "banlieues", se li mig obrí la porta de l'Elisi. Els mèdia dels amics i les revoltes de 2005 li obriren del tot.

"Tant que la misère est rangée quelque part, ça arrange beaucoup de monde. Le problème, c'est qu'au bout d'un moment, ça déborde" ("Mentre la misèria és ben desada al seu lloc, a molta gent ja li està bé. El problema és que, al cap d'un temps, es desborda"). Aquestes paraules de Borloo, proferides quan encara era ministre "de la ville", no contenen cap mena de menyspreu. Les hauria

podria sotassignar, perfectament, Claude Dilan, el batlle socialista de Clichy-sous-Bois durant els disturbis, quan es referia a les "banlieues" com a "pistes deliberades d'aterratge per a la pobresa" (Nouvel Obs, 4/12/2009) fruit d'una "voluntat política" d'exclusió. És pot doncs parlar d'apartheid, com ho ha fet Manuel Valls? Certament, no. És un fet que els suburbis francesos no han estat completament abandonats a la seva sort, a diferència dels seus homòlegs americans o britànics, i que les condicions de vida hi són generalment menys dures que en aquests darrers. És un fet que s'han destinat als barris quantitats considerables de diners. És igualment cert, però, que l'estat francès no ha volgut eradicar la pobresa, ni les contradiccions que la mantenen. S'ha limitat a tractar-ne els símptomes, a millorar l'hàbitat urbà de la misèria, i a extraure'n tota mena de fantasmes incubats, i de rèdits electorals, quan ha convingut.

La política "de la ville" ha servit, i serveix, per contenir localment, assimilant-los a meres patologies urbanístiques, uns efectes socials que tenien i tenen causes globals. El liberalisme triomfant, la desindustrialització francesa i europea, l'atur estructural, les migracions, la globalització, i les polítiques exteriors occidentals han estat les causes deliberadament escamotejades. Les causes traduïdes a un bizantí debat sobre l'espai micro urbà, a fi d'arrabassar als pobres i a la conflictivitat de les seves "banlieues" tota lectura, tota expressivitat, pròpiament polítiques i susceptibles, doncs, de fragilitzar el model econòmic imperant. L'"apartheid" cínicament denunciat per Valls és fill tant de l'exclusió com de l'explotació. Les banlieues han estat i resten unes zones de relegació estructural, cambres de descompressió d'una misèria fortament etnicitzada. Materialment, la democràcia burgesa ha sabut acomodar-s'hi i trobar-hi, fins i tot, un fidel aliat de circumstància. Però l'universalisme republicà francès en sofreix una creixent erosió, tot patint les tensions identitàries i religioses de la fractura social dels suburbis i que fa anys que travessen el conjunt del país.

Aquest gener de 2015, minuts abans de la irrupció dels dos assassins, a la sala del consell de redacció de Charlie Hebdo, digna hereva de l'esperit del 68, es parlava del problema de les "banlieues". Aquest gener de 2015, milers de joves, als seus centres escolars de "banlieue", cridaren "Je ne suis pas Charlie!" (Jo no sóc pas Charlie) i es negaren a respectar el minut de silenci en memòria de les víctimes dels atemptats. "Je ne suis pas Charlie", a l'escola, ascensor social desballestat, darrer i fràgil pilar de la meritocràcia francesa...

Aquest gener de 2015, com bé ha dit Michel Onfray, França ha viscut el seu 9/11 (11 de setembre, en referència al de 2001 als Estats Units, el de l'atac a les Torres Bessones de Nova York). La futura cohesió del país es jugarà a les "banlieues".